

Richterek, Oldřich

Postmoderní hra se "střípky" ruské klasiky

Opera Slavica. 2005, vol. 15, iss. 3, pp. 52-54

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117520>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zda to v nich lze již rozeznat. To však jsou otázky zjevně přesahující strukturální rámec této Ďurčinovy knihy, jejich řešení a porušilo soustředění a analytickou preciznost.

Ďurčinovo rozsáhlé, fundamentální dílo se řadí ke genetickým zkoumáním hledajícím v raných vývojových fázích velkých literárních osobností počátky jejich pozdější velikosti – takto kdysi v Kalifornii Victor Terras zkoumal „mladého Dostojevského“. Obdivuhodná je Ďurčinova schopnost ukotvení výkladu v přelomových partiích díla: jako na nitce se pak odtud vyvléká celé rané i pozdní dílo, jeho poetika a tonalita prozaická i dramatická. Toto umění skloubit strukturální analýzu s umírněným vctěním připomínajícím v leccčems postupy moderní hermeneutiky patří v tomto díle k zážitkům nejsilnějším. Návraty k raným dílům, jejich „přehlédnutí“ a doplňky nebývají vždy šťastným krokem, ale tento postup se v tomto případě Ďurčinovi vyplatil: v jubilejním čechovovském roce vydal svou juvenillii, která zároveň dokládá, že kvalitní bádání nemusí ztráct podnětnost ani po relativně dlouhém čase.

Ivo Pospíšil

Postmoderní hra se „střípky“ ruské klasiky

Lomové etapy střídání uměleckých směrů bývají zpravidla provázeny kritickými i negativně laděnými výpady proti stylům, žánrům, dominantním tématům i tradičním kreativním a interpretačním postupům předcházejících společenských a kulturních tradic. Metaforicky pojmenovaná knížka předního ruského literárního vědce V. B. Katajeva *Hra se střípky* (*Игра в осколки*) je věnována aktuální problematice osudu ruské klasické literatury v postmoderním „hravém i chaoticky dravém“ vývoji posledního desetiletí, který zejména ve svébytných podmínkách společenského postavení ruské literatury nabyl podob vskutku „sui genesis“.¹

Postavení ruské klasiky bylo totiž v kontextu výrazných politických, ekonomických a návazně i obecně kulturních kvalitativních posunů vystaveno citelně odlišným hodnotícím pohledům ve srovnání například s postmoderním dialogem s minulostí v české kultuře. Odrážel se v nich mj. mýtus „nedotknutelné svatyně“, ukotvený ve specifických podmínkách 19. století, v nichž se „zlatá“ ruská klasika stala jakýmsi svědomím národa, nastolujícím a v reálných obrazech prezentujícím řadu fundamentálních otázek dlouhodobého ruského „hledačství“ moderní občanské společnosti. Svým „syrovým“ realismem, hloubkou ponoru do lidské psychiky i „přirozeně moudrým“ svérázem kladení filozofických otázek oslovovala nejen ruskou kulturní veřejnost (a to v míře, již nebylo možno ignorovat ani v „socialistické“ éře sovětského Ruska), ale i širokou veřejnost zahraniční.

Petrifikace klasické literatury jako významného faktoru ideově-výchovného procesu navíc nedovoľovala variabilnější kritické přístupy k jejím artefaktům, nabývající se přirozeně v souvislosti s měnícím se historicko-kulturním kontextem (výjimky vznikaly jen v souvislosti s přetrvávající zdrženlivostí vůči některým ideově „nepřijatelným“ koryfejům, srov. např. A. A. Fet, F. M. Dostojevskij, N. S. Leskov, později i celá epocha tzv. stříbrného věku aj.). Kromě toho i nejvýznamnější autoři celé první poloviny 20. století na

¹ Srv.: Катаев, В. Б.: *Игра в осколки. (Судьбы русской классики в эпоху постмодернизма.)* Издательство МГУ, Москва, 2002, 251 с.

klasiku ve svém díle evidentně navazovali² – nejen žánrově a stylisticky, ale nezřídka i tematickými impulsy a demonstrovánými etickými etalony (viz. mj. de facto stabilní motiv přirozené morální obrody ruskou přírodou a venkovem, který se stal i jedním z leitmotivů ruské prózy od 60. let minulého století, srov. např. díla Rasputina, Ajtmatova, Astafjeva, Trifonova aj.).

Rozpad všech hodnot na přelomu tisíciletí a jen pozvolna se rodící orientační schopnosti prostého člověka ve vznikající (na ruské poměry) abnormální svobodě projevu a tisku, která „vyplavila“ na povrch zejména všechna dřívě tabuizovaná témata (včetně sexu a erotiky), vzkřísily nejen tradiční ruské motivy apokalypsy, ale bolestivě odhalily i absenci smysluplných řešení. Radikální hledání viníka vzniklé situace se vedle kritických výpadů vůči trpkým plodům předcházejícího politického vývoje obrátilo s nečekanou razancí právě „proti klasické literatuře“ a přiklo k jí simplifikovaně nemalý podíl veškeré viny.³ Zejména ruský postmodernismus neshledává na klasickém odkazu literatury 19. století nic pozitivního a zesměšňuje, paroduje a dokonce přímo odmítá ty jeho atributy, které se mezitím staly mezinárodně uznávaným vkladem ruské literatury do kultury světové.

Recenzovaná kniha V. B. Katajeva⁴ nevstupuje do už několikaleté polemiky o významu či zavádějící ošidnosti klasického odkazu z karatelských pozic akademického stolce. Třebaže je jeho zasvěcená analýza motivována oprávněnými obavami o ztrátu národní kulturní kontinuity, která je nezbytná pro přirozený vývoj každé etnické komunity, snaží se srozumitelnou a konkrétními texty podloženou argumentací dojít ke kořenům, podstatě i výslednému recepčnímu „dopadu“ naznačeného rozpadu (vědomého rozbíjení?) „pokladnice“ ruské klasiky. Všimá si prakticky všech tří základních žánrových druhů (včetně poezie), třebaže dominantní pozornost je věnována dramatu a hlavně (pro znalce ruské literatury očekávanému) románu. Podle jeho názoru je „hra se střípky“ záměrně „rozbíjené“, ironizované, ba až zesměšňované klasické literatury jedním z hlavních distinktivních znaků ruského postmodernismu.

Katajevovu publikaci považuji za velmi podnětný příspěvek k poznávání soudobého ruského literárního i obecně kulturního vývoje. Zahraničnímu rusistickému badateli téměř autenticky přibližuje bouřlivý kvas aktuálních společensko-kulturních přeměn současného Ruska včetně zatím sice hypotetických, nicméně reálně tušených vývojových cest postmoderního intermezza, jež zejména v ruských poměrech (jak jsem už naznačil) vyrostlo do zjevně velkých rozměrů. Přibližuje nám v komparativním aspektu detailní rozbor (většinou do češtiny dosud nepeložených) děl mnoha autorů aktuálně nové ruské literatury (včetně těch, kteří žijí v emigraci). Alespoň ilustrativně: S. S. Averincev, V. Jerofejev, T. Kibirov,

² Není nutno připomínat, nalikolik zjevně mnohá díla ruských autorů 20. století vycházejí z tradice literatury předcházejícího „klasického“ období.

³ Pro ilustraci uvedu ostrou (nicméně značně zavádějící) debatu v jedné ze sekcí posledního Mezinárodního kongresu MAPRJAL (Sankt Peterburg 2003) nad fundamentálním pilířem ruské klasiky – totiž „obrazem ženy v literatuře“: V diskusi mj. zaznělo vážné obvinění klasiky z toho, že obrazy „čistých“ a ve srovnání s jejich mužskými protějšky („zbytečnými lidmi“) mravně dokonalejších dívek a žen nesou hlavní podíl viny na „nepřipravenosti současných generací ruských žen k rodinnému životu“.

⁴ Profesor Katajev vede jednak katedru dějin ruské literatury na Moskevské Lomonosovově univerzitě (MGU), jednak je předsedou čechovovské komise AV RF. Jeho práce (zejména ty, které jsou věnovány A. P. Čechovovi) jsou mezi českými rusisty dobře známé.

V. Kuricyn, J. Kuvaldin, V. Makanin, V. Pelevin, V. Pjecuch, J. Popov, V. Prigov, I. Soloněvič, V. Sorokin, V. Šalamov aj. Současně Katajev odhaluje, nakolik jsou dnešní současníci ve svých ironických parafrázích, zesměšňování, v postmoderní „hře“ se střípky (citacemi, motivy, napodobováním i zaujatou negací) mnoha pilířových děl odsuzovaných starších autorů (např. Puškina, Gogola, Turgeněva, Dostojevského, Tolstého, Čechova aj.) těmito klasickými koryfeji bytostně osloveni; nakolik jsou jejich klasický odkaz i tvůrčí tradice v současné postmoderní tvorbě přítomny (aniž si toho jsou dotyční konjunkturální „kritikové“ vědomi). Jako ilustraci uvádí Katajev například odraz Turgeněvy poetiky v tvorbě Sorokina, který si jinak s odkazem tohoto významného ruského prozaika ironicky pohrává. Při čtení recenzované knihy se stáváme svědky poznání, že v řadě případů je symptomatická hra se střípky klasiky jen účelová, konjunkturální, nezřídka rovněž povrchní, bez respektování kontextu literární historie a vývojových peripetií ruské společnosti.

V Katajevově analýze i esejisticky laděné polemice najdeme však i pocity, že postmoderní „kocovina“ v ruské kultuře končí postupným „vytřizlivěním“. Autor dochází k přesvědčení, že postmodernistům už „dýchají na zátylek“ představitelé další nastupující generace se zcela odlišnými paradigmaty přístupu k literatuře minulosti, kterou pro ně už představuje i postmoderní „roztržštěnost“. Volají proto po hledání smyslu, řádu a celistvého obrazu světa. Katajevovi se zdá, že tyto tendence je možno najít dokonce i u samotných některých ruských postmodernistů (v této souvislosti upozorňuje např. na novou poezii T. Kibirova).

Jsem přesvědčen, že zájemcům o vývoj světové literatury na prahu 21. století (nejen explicitně ruské) mohou knížku *Hra se střípky* plně doporučit.

Oldřich Richterek

Polská literární teorie: fascinace Kafkou

Poetyka egystencji. Franz Kafka na progę XXI wieku. Redakcja naukowa Edward Kasperski we współpracy z Tomaszem Mackiewiczem. W 80-tą rocznicę śmierci Franza Kafki. Wydano nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004.

Franz Kafka nepřestává vzrušovat ani na počátku 21. století; pro literárněvědnou slavistiku je významný jeho dotek se slovanskými literaturami – hlavně českou a ruskou – a jeho začlenění do souvislostí židovského osudu ve střední Evropě, jak o tom psal zvěčnělý Antonín Měšťan ve své poslední knize.¹ Polští polonisté uchopili Kafku především z teoretického zorného úhlu. Jejich sborník je důsledným, dobře sestaveným celkem, který pokrývá v zásadě vše podstatné, co lze o Kafkově díle vymyslet: prolegomena, poetiku, motiviku, postavy a žánry, kontexty a polskou recepci, resp. filmové adaptace Procesu, tedy vztah k jinému druhu umění. Přístup ke Kafkovi tu byl sice povytce literárněteoretic-

¹ Česká literatura mezi Němci a Slovany. Academia, Praha 2002. Viz naše recenze: Rozbíjení bariér aneb Hofkosladký úděl zprostředkovatelů (Antonín Měšťan: Česká literatura mezi Němci a Slovany, Academia, Praha 2002, 319 s.). Univerzitní noviny 2002, č. 10, s. 60-62. Hofkosladký úděl zprostředkovatelů (Antonín Měšťan: Česká literatura mezi Němci a Slovany, Academia, Praha 2002, 319 s. ISBN 80-200-0751-2). Slavica Litteraria, X 6, 2003, s.177-179; náš nekrolog: Evropan a ambasador české kultury. K úmrtí profesora Antonína Měšťana. HOST 2004, č. 6, s. 35.